

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

ปัจจุบันโลกมีการเปลี่ยนแปลงทั้งทางเศรษฐกิจ สังคมและเทคโนโลยีที่รวดเร็ว การแข่งขันในโลกปัจจุบันอาศัยความรู้ สังคมสมัยใหม่ไม่ได้เพียงต้องการทุน แรงงาน ทรัพยากร ธรรมชาติ หรือวัตถุดิบเพื่อสร้างมูลค่าการผลิตเท่านั้น แต่ยังต้องการความรู้ เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มทรัพย์สินทางปัญญาทั้งความรู้พื้นฐานและความรู้เชิงประยุกต์ นำเอาความรู้ไปสู่ผลผลิตและการสร้างสรรค์พัฒนางานต่าง ๆ การพัฒนาองค์ความรู้ใหม่มีผลต่อการแข่งขันและเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนองค์กร สถาบัน ถือเป็นฐานที่สำคัญอย่างยิ่งของกระบวนการพัฒนาประเทศ(ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์. 2547 : 2) ในระบบเศรษฐกิจจะให้ความสำคัญต่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ พัฒนาองค์ความรู้ใหม่สู่นวัตกรรมโดยอาศัยเทคโนโลยีระดับสูง การพัฒนาสังคมเศรษฐกิจฐานความรู้จะทำให้สัดส่วนความรู้ที่อยู่ภายในกับภายนอกตัวบุคคลเปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากมีความจำเป็นและความต้องการในการเปลี่ยนแปลงความรู้ที่อยู่ในตัวบุคคล (Tacit Knowledge) ให้มีสภาพกลายเป็นความรู้ที่ปรากฏชัดเจน (Explicit Knowledge) ด้วยแนวคิดดังกล่าวทำให้ การจัดการความรู้ (Knowledge Management-KM) เป็นเรื่องที่ทุกองค์กรในสังคมไทยไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานทั้งภาครัฐ เอกชนตลอดทั้งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับองค์กรชุมชนต่างให้ความสำคัญกับเรื่องดังกล่าวเป็นอย่างมาก องค์ประกอบหลักที่สำคัญประการหนึ่งของการจัดการความรู้คือ “กระบวนการจัดการความรู้” (KM Process) ซึ่งเป็นกระบวนการที่ถือว่าเป็นเรื่องสำคัญ (จิรัชณา วิเชียรปัญญา. 2548 : 1) ดังนั้นสังคมไทยควรจะสนับสนุนและส่งเสริมผู้สร้างความรู้ (Knowledge Producers) และมีผู้ใช้ความรู้ (Knowledge Users) เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มและความสามารถในการแข่งขัน โดยมีเป้าหมายทางสังคม เพื่อให้สังคมไทยมีคุณค่า น่ายุ่ สันติ ส่งเสริมเป็นธรรมและสังคมที่เกื้อกูลซึ่งกันและกัน โดยใช้หลักการทางศาสนา คือ ขันธ์ทั้ง 5 ของสังคมได้แก่ ศีลธรรม ปัญญา เศรษฐกิจถูกต้อง รัฐถูกต้อง และสังคมเข้มแข็ง สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (2545–2549) ได้กำหนดวิสัยทัศน์ในการพัฒนาประเทศในส่วนของสังคมไทยที่พึงปรารถนา คือ สังคมที่เข้มแข็งและมีคุณภาพใน 3 ด้าน คือ เป็นสังคมคุณภาพเป็นสังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ และเป็นสังคมสมานฉันท์และเอื้ออาทรต่อกัน (ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม. 2546 : 13–14)

จากการพัฒนาประเทศไทยในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 พ.ศ. 2504 จนถึงฉบับที่ 8 พ.ศ. 2544 เป็นเวลา 40 ปีที่ผ่านมา เป็นกระบวนการที่มุ่งเน้นในลักษณะของการพัฒนาเฉพาะทาง ไม่ใช่การพัฒนาแบบองค์รวม ส่วนใหญ่เป็นการพัฒนาโดยการเลียนแบบตะวันตก ทั้งในด้านเศรษฐกิจที่มุ่งพัฒนาขนาดใหญ่หรือมหัพภาค ด้านสังคมที่มุ่งเน้นการบริโภคนิยม ยึดความสะดวกสบาย พึ่งพาคนอื่น ใช้เงินนำหน้าปัญญาตามหลัง ด้านการเมืองมีการซื้อสิทธิ์ขายเสียง ส่วนการพัฒนาไม่คำนึงถึงความสอดคล้องและเป็นไปตามความต้องการของท้องถิ่น ปัญหาดังกล่าวนับวันที่จะสลับซับซ้อน ทวีความรุนแรงจนยากแก่การแก้ไขโดยผู้ใดผู้หนึ่ง หรือส่วนใดส่วนหนึ่ง ภาครัฐหรือภาคเอกชนแต่เพียงผู้เดียว ต้องอาศัยภาคประชาชนหรือภาคประชาสังคมร่วมมือกันหาแนวทางแก้ไขวิกฤตชาติ กล่าวคือ มีการพัฒนาแบบองค์รวม เน้นการทำงานแบบมีส่วนร่วม มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และสังคมเรียนรู้ที่นำไปสู่การจัดการความรู้โดยการลงมือกระทำร่วมกับรัฐและตรวจสอบรัฐ กลุ่มองค์กรชุมชน เครือข่ายถือเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะขับเคลื่อนมีคุณค่าในการพัฒนา แต่กลุ่มองค์กรชุมชนเครือข่ายคืออะไร ทำงานอย่างไร ทำไมบางกลุ่มองค์กรชุมชนเครือข่ายจึงประสบความสำเร็จ และกลุ่มองค์กรชุมชนบางเครือข่ายไม่ประสบความสำเร็จ ดังนั้นภาคประชาชน ชาวบ้าน คนในชุมชน องค์กรในชุมชน เจ้าหน้าที่ภาครัฐ นักพัฒนา คนในพื้นที่ นักวิชาการของสถาบันต่าง ๆ จะร่วมกันเรียนรู้ และเสริมสร้างพัฒนาเครือข่ายได้อย่างไร การจัดการภายในกลุ่มองค์กรชุมชนเครือข่าย การเรียนรู้สวัสดิการ วิสาหกิจชุมชนควรเป็นอย่างไร กลุ่มองค์กรชุมชนเครือข่ายเมื่อสร้างขึ้นมาแล้วจะทำหน้าที่อย่างไร ชุมชนจะได้ประโยชน์อะไรบ้าง ล้วนแต่เป็นคำถามที่ยังต้องการกระบวนการวิจัยอีกมาก (วิจารณ์ พานิช. 2546 : 3)

นอกจากนั้นผลจากการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในช่วงสี่สิบปีที่ผ่านมาดังกล่าว ยังพบว่า การพัฒนาที่แล้วมาล้มเหลวและไม่ยั่งยืน เพราะถ้ายั่งยืนจริง ชาวไร่นาคนใดไม่เป็นหนี้สิน และไม่มีทางออก ป่าคงเหลือมากกว่านี้ ดินคงดีและสมบูรณ์กว่า น้ำก็คงไม่เน่าเสีย ทรัพยากรทุกอย่างยังคงมีมากพอเพื่อแบ่งปันกันใช้ การทำให้ทันสมัยที่ผ่านมาทำให้ผู้คนไทย โดยเฉพาะในชนบท และคนยากจนในเมืองสูญเสียความเชื่อมั่นในตนเองไปเกือบหมดสิ้น สูญเสียเพราะระบบของสังคมทำให้เป็นเช่นนั้น ระบบการศึกษา ระบบสาธารณสุข ระบบการปกครองและการพัฒนาการสอนให้คนดูถูกพ่อแม่ของตนเอง เพราะท่านเรียนจบเพียงชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ดูถูกภูมิปัญญาท้องถิ่น เอาปัญญาเป็นตัวชี้วัดความรู้ ดูถูกความสามารถในการทำมาหากิน การรักษาโรค การอยู่แบบพอเพียง กล่าวได้ว่า การพัฒนาแบบเอาเงินนำหน้าปัญญาตามหลังยังปฏิบัติย่ำทำให้ผู้คนจนลง ชุมชนอ่อนแอ และล่มสลาย ครอบครัวย่อยแตกและแตกไปคนละทิศละทาง ทุกคนดิ้นรนหาทางรอดเพื่อหลุดพ้นจากหนี้สิน (เสรี พงศ์พิศ. 2544 : 2-5)

การพัฒนาเพื่อเสริมสร้างให้เกิดชุมชนที่มีความสุข โดยเน้นการจัดการเรียนรู้และกระบวนการเรียนรู้เพื่อกระตุ้นให้เกิดวิถีคิดและการปรับปรุงพฤติกรรมของชาวบ้านในชุมชนต่าง ๆ

ให้เป็นอิสระจากกระแสการพัฒนาที่เป็นวัตถุนิยม และบริโศกเป็นหลัก ส่งผลกระทบให้เกิดปัญหาหลายด้าน ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การศึกษา สิ่งแวดล้อม และสุขภาพอนามัย ให้แก่ประชาชน โดยเฉพาะภาคการเกษตรและชนบทที่ล้าหลัง ขณะที่ความเหลื่อมล้ำระหว่างเมืองกับชนบทที่มากขึ้น รายได้และมาตรฐานการครองชีพของคนยากกับคนจนห่างกันประมาณ 1 : 18 เท่า ทั้งในระดับอำเภอ จังหวัด และภูมิภาค ปัญหาดังกล่าวมักจะสะสม มีความซับซ้อนยากแก่การแก้ไข สอดคล้องกับ ฯพณฯ พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ที่กล่าวไว้ว่า “ถ้าเราสามารถแก้ไขปัญหาคความยากจนได้ เราจะแก้ปัญหาทุกอย่างของชาติได้” (สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา. 2541 : 9-10)

สำนักงานกองทุนสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ได้เสนอให้มีการทำงานเกี่ยวกับการประเมินชุมชนว่า ชุมชนต่าง ๆ ทั่วประเทศนั้นมี “สุขภาพะ” อย่างไร เพียงไร โดยเน้นกระบวนการสร้างให้เกิดการเรียนรู้ของฝ่ายต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ ชาวบ้าน นักวิชาการ นักพัฒนาเอกชนและภาคธุรกิจเอกชน จึงสนใจที่จะศึกษากระบวนการเรียนรู้และเสริมสร้างเครือข่ายองค์กรชุมชนในลักษณะภาคี ในระบบบริหารการพัฒนาของชุมชนนั้น ควรมีกระบวนการของชุมชนที่ช่วยให้คนธรรมดาได้ปรับปรุงชุมชนของตนเองโดยการทำงานร่วมกัน กระบวนการดังกล่าวเปิดกว้างให้สมาชิกในชุมชนสามารถเข้าถึง รวมทั้งควบคุมทรัพยากร โครงสร้างอำนาจในชุมชนได้อย่างทั่วถึง และเท่าเทียมกัน เป็นกระบวนการสร้างความเข้มแข็งให้กับแบบแผนความสัมพันธ์ แนวร่วมของชุมชน ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลก่อน ส่วนองค์กรในชุมชนเป็นโครงสร้างที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมแบบประชาธิปไตย ในการตัดสินใจ และเป็นการสร้างทุนทางสังคมขึ้นในชุมชน ดังนั้นการลงทุนในการจัดการความรู้ กระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างชุมชนจึงเป็นการลงทุนเพื่อเพิ่มทุนทางสังคม จึงมีความจำเป็นต่อการพัฒนาไม่น้อยกว่าการลงทุนทางเศรษฐกิจ

ในสังคมปัจจุบันนี้ สิ่งที่สำคัญที่สุดไม่ใช่ทรัพยากร แรงงานหรือเงินแต่เป็นความรู้ ยุคนี้เป็นยุคสังคมแห่งการเรียนรู้ การจัดการความรู้ และกระบวนการเรียนรู้จึงสำคัญที่สุด การจัดการกระบวนการเรียนรู้สำหรับชุมชน คือ ช่วยให้ชุมชนค้นพบ และพัฒนาศักยภาพของคนจนสามารถ “พึ่งตนเองได้” ซึ่งชุมชนเข้มแข็งพึ่งตนเองได้ เพราะเป็นชุมชนเรียนรู้ คือ พร้อมที่จะเรียนรู้ ตัดสินใจได้อย่างเป็นอิสระ สามารถจัดการ “ทุน” ของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ ยุทธศาสตร์ใหม่ของการพัฒนาที่สอดคล้องกับสถานการณ์ของชุมชน จึงต้องวางอยู่บนหลักการพื้นฐานหลัก 4 ประการ คือ 1) สร้างความเชื่อมั่น 2) พัฒนาความสัมพันธ์ 3) พัฒนาระบบการจัดการ และ 4) กระบวนการเรียนรู้ (เสรี พงศ์พิศ, วิจิต นันทสุวรรณ และจำนงค์ แรกพิณิจ. 2544 : 12-13) หัวใจของเศรษฐกิจพื้นฐานอยู่ที่การรวมตัวของชาวบ้าน ในการทำอาชีพต่าง ๆ เช่น เกษตรผสมผสาน ทำให้มีอาหารกินพอเพียงเหลือขาย มีความเป็นป่า เพราะปลูกต้นไม้เป็นร้อย ๆ ชนิด ซึ่งรวมถึงสมุนไพร และไม้ยืนต้น ซึ่งสามารถเอามาทำกระดาน มีตลาดไม่มีที่สิ้นสุดทั้งในประเทศและต่างประเทศ และตลาดเป็นของผู้ขาย เศรษฐกิจพื้นฐานมีลักษณะ 5 ประการ คือ 1) เป็นเศรษฐกิจ

สำหรับคนทั้งมวล 2) มีพื้นฐานอยู่ที่ความเข้มแข็งของชุมชน 3) มีความเป็นบูรณาการ 4) อยู่บนพื้นฐานความเข้มแข็งของตนเอง และ 5) การจัดการและนวัตกรรมต่าง ๆ เพื่อเติมความก้าวหน้าให้แก่เรื่องพื้นฐาน ทำให้มีพลวัตอย่างไม่หยุดนิ่ง (ประเวศ วะสี. 2542 : 44-45)

กลุ่มถือเป็นสิ่งที่สังคมความรู้และประสบการณ์ กลุ่มจะช่วยปลูกฝังพัฒนาการแห่งตนเองให้เกิดขึ้น เช่น การพัฒนาด้านการอยู่ร่วมกัน การแสดงความคิดเห็น การรับฟังผู้อื่น การพัฒนาความสามารถในการเป็นผู้นำที่ดีและผู้ตามที่ดี กลุ่มจะมีอิทธิพลต่อการกระทำต่าง ๆ ของสมาชิก ช่วยให้สมาชิกมองภาพของตนเองชัดเจนขึ้น จากการสะท้อนให้เห็นภาพของสมาชิกแต่ละคนว่าเป็นอย่างไร (พนม ลิมอารีย์. 2529 : 7) การรวมกันเป็นกลุ่มและการเข้ากลุ่มมีคุณค่าสำหรับบุคคลในปัจจุบัน มนุษย์มีความเป็นปัจเจกบุคคลสูง จึงขาดความอบอุ่นทางจิตใจ และขาดประสิทธิภาพในการแก้ปัญหา จะต้องอาศัยการรวมกลุ่มของบุคคลจำนวนหนึ่งที่มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีความรักเอื้ออาทรต่อกัน มีการเรียนรู้และการกระทำร่วมกัน มีพลังการเรียนรู้และพลังสร้างสรรค์สูงมาก สภาพเช่นนี้เรียกว่ามีความเป็นชุมชน (ประเวศ วะสี. 2535 : 21) องค์กรถือเป็นอีกองค์ประกอบหนึ่งของสังคม เกิดจากการรวมตัวของหลาย ๆ คน จะเกิดขึ้นและคงอยู่ได้เมื่อคนมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน และมีวัตถุประสงค์บางอย่างร่วมกัน มีโครงสร้าง มีกฎระเบียบ มีการแบ่งงานกันตามความถนัด มีลักษณะเฉพาะตน มีการถ่ายทอดสู่สมาชิก ซึ่งมีการแสดงออกในรูปของบทบาท ความสัมพันธ์ กิจกรรม และวัตถุประสงค์ โดยสมาชิกขององค์กรจะยึดวัตถุประสงค์ทั้งส่วนตัว และวัตถุประสงค์ขององค์กรเพื่อให้เกิดผลการปฏิบัติที่มีแบบแผนขององค์กร (เพ็ชรี รูปวิเชียร. 2539 : 4)

ชุมชนเป็นอีกหน่วยหนึ่ง หรือเป็นอีกองค์กรหนึ่งของสังคมที่ประกอบด้วยกลุ่มต่าง ๆ มากมายที่ต้องพึ่งพาอาศัยกัน มีปฏิสัมพันธ์กันเช่น กลุ่มครอบครัว กลุ่มเครือญาติ และกลุ่มอาชีพ เป็นต้น การรวมกลุ่มภายในชุมชนถือเกิดจากแบบอย่างการกระทำระหว่างกันทางจิตใจ โดยอาศัยประสบการณ์จากการแก้ไขปัญหาหรือการเอาตัวรอดในการดำรงชีวิต โดยเฉพาะปัจจัยสี่ ซึ่งได้แก่อาหาร ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค และเครื่องนุ่งห่มหล่อหลอมให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่สั่งสมและสืบทอดกันต่อ ๆ มา กลายเป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านในด้านต่าง ๆ มากมาย ซึ่งภูมิปัญญาพื้นบ้านของแต่ละชุมชนในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทยมีความหลากหลาย ตามสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และลักษณะที่แตกต่างกันระหว่างท้องถิ่นที่เป็นภูมิลำเนาของกลุ่มคนหลายเชื้อชาติ หลายภาษา หลายความเชื่อ การสร้างสรรค์ภูมิปัญญาเกิดจากการสั่งสมความรู้และประสบการณ์อันยาวนาน โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ลักษณะต่าง ๆ ที่มีอยู่ตามธรรมชาติของมนุษย์เกิดขึ้นจากการปรับตัวหรือแก้ไขปัญหาและอุปสรรคจากการทำเป็นวิถีชีวิตประจำวัน (เอกวิทย์ ณ ถลาง. 2540 : 45)

กลุ่มเครือข่ายองค์กรชุมชนในประเทศไทยที่มีการจัดการความรู้ ถือเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ในการพึ่งพาตนเองมีความเข้มแข็งและสามารถปรับตัวเป็นผู้นำในการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ใน

ภาคต่าง ๆ เช่น ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีการเรียนรู้ที่น่าสนใจของกลุ่มอินแปง อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร กลุ่มเครือข่ายในภาคใต้ ของสถาบันการจัดการความรู้ไม่เรีง จังหวัดสุราษฎร์ธานี ภาคตะวันออก สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนของวิบูลย์ เข็มเฉลิม จังหวัดฉะเชิงเทรา นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้าชุมชนในตำบลนาข่า และตำบลประชาพัฒนา อำเภอบ้านดุง จังหวัดมหาสารคาม เป็นกลุ่มเครือข่ายขององค์กรชุมชนที่ได้ยึดเอาหลักสวัสดิการชุมชน อุดสาหกรรมชุมชน และวิสาหกิจชุมชนเป็นแนวทางในการพึ่งตนเอง ซึ่งได้ดำเนินกิจกรรมในลักษณะการรวมกลุ่มอาชีพ นำเอาวัตถุดิบที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาแปรรูปเพื่อเพิ่มมูลค่า นำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาปรับใช้ให้เข้ากับสถานการณ์ปัจจุบัน เพื่อเป็นการลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ สร้างงานสร้างอาชีพให้คนในชุมชน สามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนได้ ส่งผลให้เกิดการพึ่งพาตนเองและเกิดองค์ความรู้ เกิดกระบวนการเรียนรู้ในการพึ่งตนเอง ซึ่งเป็นองค์ความรู้และกระบวนการเรียนรู้ที่ประสบความสำเร็จในการพึ่งตนเอง แต่ไม่อาจถ่ายทอดกระบวนการเรียนรู้ออกไปสู่ชุมชนอื่นได้ เนื่องจากขาดกระบวนการถ่ายทอด การจดบันทึกที่เหมาะสม และการเรียนรู้ร่วมกันของเครือข่ายองค์กรชุมชนเอง และนักวิชาการที่ต่อเนื่องที่จะนำไปสู่การต่อยอด ขกระดับองค์ความรู้และการจัดการความรู้ขององค์กรชุมชนที่เป็นระบบและรูปแบบที่เป็นรูปธรรมได้ ตลอดจนกลไกการทำงานในระดับพื้นที่ทั้งในส่วนของชุมชนและตำบลยังไม่มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน ขาดผู้ประสานงานหรือเจ้าภาพหลักในระดับตำบลที่จะขับเคลื่อนกิจกรรมกลุ่มองค์กรชุมชนที่ต่อเนื่อง ถึงแม้จะมีกิจกรรมตามนโยบายของรัฐบาล การพัฒนาหมู่บ้านขนาดใหญ่ ขนาดกลางและขนาดเล็ก ยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัดแบบบูรณาการ (CEO) ก็ยังไม่มีรูปแบบการพัฒนาองค์กรชุมชนที่เหมาะสม สอดคล้องกับบริบทและความต้องการของกลุ่มองค์กรชุมชนเท่าที่ควร

ผู้วิจัยจึงมีความสนใจพัฒนารูปแบบการจัดการความรู้ขององค์กรชุมชนในพื้นที่จังหวัดมหาสารคาม เป็นองค์กรชุมชนแห่งการเรียนรู้ การพึ่งพาตนเอง มีการเรียนรู้ที่ต่อเนื่องและยกระดับองค์ความรู้ สร้างความเชื่อมั่นในการพึ่งพาตนเอง ซึ่งการค้นหาคำว่าความรู้ความจริงในการวิจัยครั้งนี้ จะนำไปสู่การวางแผนปรับปรุงพัฒนางานด้านองค์กรชุมชนและกลไกการเรียนรู้ที่ส่งผลต่อการพัฒนาชุมชนด้วยตัวของชุมชนเองและการจัดการความรู้ขององค์กรชุมชนให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นต่อไป

ความมุ่งหมายของการวิจัย

1. เพื่อพัฒนาแผนการจัดกิจกรรมการจัดการความรู้ควบคู่กับการพัฒนากลุ่มองค์กรชุมชน
2. เพื่อพัฒนาและทดลองใช้รูปแบบการจัดการความรู้ขององค์กรชุมชนควบคู่กับแผนพัฒนากลุ่มองค์กรชุมชน
3. เพื่อศึกษาความพึงพอใจในการดำเนินการจัดการความรู้ขององค์กรชุมชน
4. เพื่อศึกษาปัจจัยแห่งความสำเร็จของการจัดการความรู้ขององค์กรชุมชน

ความสำคัญของการวิจัย

- 1 ได้แนวคิดในการพัฒนาชุมชน กลุ่มองค์กรชุมชน โดยนักปฏิบัติจัดการความรู้ทั้งในระดับบุคคลและระดับทีมงานขององค์กรชุมชน
- 2 ได้รูปแบบการจัดการความรู้ขององค์กรชุมชนที่มีประเภทของกิจกรรมหลายลักษณะ ขนาดที่หลากหลาย การเรียนรู้อย่างเป็นระบบและมีประสิทธิภาพ
3. พัฒนาเชื่อมโยงแผนที่ความรู้ ฐานข้อมูลและฐานความรู้ให้ทำงานร่วมกันอย่างเป็นระบบ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้และบริการความรู้ขององค์กรชุมชน
4. ส่งเสริมให้เกิดนวัตกรรมการเรียนรู้ ผลิตก้าวหน้าและการบริการที่มีคุณค่าและมูลค่าขององค์กรชุมชนเพิ่มมากขึ้น

คำถามวิจัย

1. ก่อนการพัฒนา รูปแบบการจัดการความรู้ขององค์กรชุมชนกลุ่มเป้าหมายมีการจัดการความรู้ อย่างไร อยู่ในระดับใด
2. รูปแบบการจัดการความรู้ขององค์กรชุมชนที่นำไปสู่การพัฒนาองค์กรชุมชนที่เหมาะสมควรเป็นอย่างไร
3. ความสำเร็จของการจัดการความรู้ขององค์กรชุมชนมาจากปัจจัยใด

ขอบเขตของการวิจัย

1. รูปแบบการจัดการความรู้ขององค์กรชุมชนที่ผู้วิจัยจะพัฒนาขึ้นครอบคลุมกิจกรรมสำคัญในการดำเนินการจัดการความรู้ตามแนวคิดของโนนากะและทาเกอุชิ (Nonaka and Takeuchi, 1995 : 71-72) และวิจารณ์ พานิช (2548 : 91-92) และแนวคิดกระบวนการจัดการความรู้ของ วีก (Wiig, 1993 : 51) เทคนิคการพัฒนา หลักการทรงงานในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. ม.ป.ป : 24) ซึ่งนำไปสู่การจัดการความรู้ 6 ด้าน คือ การสร้างความรู้ การจำแนกความรู้ การจัดเก็บความรู้ การนำความรู้ไปใช้ การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ และการประเมินผลความรู้

2. พื้นที่ในการวิจัย

2.1 บ้านน้ำเกลี้ยง ตำบลนาข่า อำเภอบึงสามพัน จังหวัดมหาสารคาม องค์กรชุมชน ได้แก่ กลุ่มสหกรณ์การเกษตรประชาคมบ้านน้ำเกลี้ยงเวียงชัย กลุ่มปลูกหม่อนเลี้ยงไหม กลุ่มปัฐชีวภาพ และกลุ่มนวดแผนไทย

2.2 บ้านเหล่าราษฎร์พัฒนา ตำบลประชาพัฒนา อำเภอบึงสามพัน จังหวัดมหาสารคาม องค์กรชุมชน ได้แก่ กลุ่มข้าวปลอดสารพิษ กลุ่มแปรรูปขนมจีนสมุนไพร กลุ่มอนุรักษ์วัฒนธรรม และกลุ่มออมทรัพย์

กรอบแนวคิดในการวิจัย

กรอบแนวคิดในการพัฒนารูปแบบการจัดการความรู้ขององค์กรชุมชนครั้งนี้ ได้แนวคิดจาก

1. โนนากะและทาเกอุชิ (Nonaka and Takeuchi, 1995 : 71-72) มีแนวคิดการดำเนินการจัดการความรู้ ได้แก่ 1) สร้างวิสัยทัศน์เกี่ยวกับความรู้ 2) สร้างทีมจัดการความรู้ 3) สร้างบรรยากาศของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างเข้มข้น 4) จัดการความรู้ควบคู่ไปกับกิจกรรมพัฒนาสินค้า/วิธีการใหม่ ๆ 5) จัดองค์กรแบบใช้พนักงานระดับ กลาง 6) เปลี่ยนองค์กรที่มีหลายบริบทอยู่ในเวลาเดียวกัน 7) สร้างเครือข่ายร่วมกับโลกภายนอก

2. วิจารณ์ พานิช (2548 : 91-92) มีแนวคิดการดำเนินการจัดการความรู้ ได้แก่ 1) สร้างวิสัยทัศน์ความรู้ 2) สร้างทีมจัดการความรู้ 3) เริ่มจากทุนปัญญาที่มีอยู่ 4) สร้างบรรยากาศของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างเข้มข้น 5) จัดการความรู้ควบคู่กิจกรรมพัฒนาสินค้าหรือรูปแบบใหม่ ๆ 6) จัดองค์กรแบบใช้พนักงานระดับกลาง 7) เปลี่ยนองค์กรแบบหลายบริบทในเวลาเดียวกัน 8) สร้างเครือข่ายความรู้กับโลกภายนอก 9) วัฒนธรรมแนวราบสื่อสารอย่างอิสระทุกทิศทาง 10) สร้างวัฒนธรรมจดบันทึก 11) ประเมินผลการดำเนินการจัดการความรู้

3. วิวก (Wiig. 1993 : 51) มีแนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการจัดการความรู้ และขั้นตอนสำคัญของกระบวนการความรู้ 4 ขั้นตอน คือ 1) การสร้างความรู้ 2) การยืดอกความรู้ 3) การรวมความรู้ไว้ในแหล่งเดียวกันและ 4) การประยุกต์ใช้ความรู้

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. รูปแบบ (Model) หมายถึง โครงสร้างที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่าง ๆ หรือตัวแปรต่าง ๆ ผู้วิจัยสามารถใช้รูปแบบอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่าง ๆ หรือตัวแปรต่าง ๆ ที่มีอยู่ในปรากฏการณ์ธรรมชาติหรือในระบบต่าง ๆ อธิบายลำดับขั้นตอนขององค์ประกอบหรือกิจกรรมในระบบ (บุญชม ศรีสะอาด. 2549 : เว็บไซต์)

2. การจัดการความรู้ (Knowledge Management) หมายถึง การจัดการบริบทแวดล้อมภายในองค์กรชุมชน เพื่อให้เกิดการปฏิบัติและนำไปใช้ในการพัฒนางาน คน และองค์กรชุมชน โดยมีกรอบการจัดการความรู้ 6 กรอบ คือ การสร้างความรู้ การจำแนกความรู้ การจัดเก็บความรู้ การนำความรู้ไปใช้ การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ และการประเมินผลความรู้

2.1 การสร้างความรู้ (Knowledge Creation) หมายถึง การเรียนรู้โดยการปฏิบัติคิดค้นหาสร้างความรู้ใหม่เกี่ยวข้องกับแรงผลักดัน การหยั่งรู้ และความเข้าใจอย่างลึกซึ้งที่เกิดขึ้นในแต่ละบุคคล การสร้างความรู้ใหม่ควรอยู่ภายใต้หน่วยงานหรือคนในองค์กร ซึ่งหมายความว่าทุก ๆ คนเป็นผู้สร้างความรู้ได้

2.2 จำแนกความรู้ (Knowledge Classification) หมายถึง การจัดทำระบบข้อมูลเพื่อใช้ในการบริหารองค์กร ถือว่าเป็นองค์ความรู้ที่ได้ปฏิบัติ มีการปรับปรุง จนเป็นที่ยอมรับของบุคลากรในองค์กรแล้วนำมาทำเป็นหมวดหมู่ ก่อนที่จะจัดเก็บความรู้ ในขั้นตอนต่อไป

2.3 การจัดเก็บความรู้ (Knowledge Storage) หมายถึง การนำเอาความรู้ที่ได้จากสร้างและพัฒนาที่กำหนดสิ่งสำคัญที่จะเก็บไว้เป็นองค์ความรู้และต้องพิจารณาถึงวิธีการในการเก็บรักษา และการนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ตามความต้องการ องค์กรต้องเก็บรักษาสิ่งที้องค์กรที่เรียกว่าเป็นความรู้ที่ดีที่สุด (Best Practices) ไม่ว่าจะเป็นข้อมูลสารสนเทศ ผลสะท้อนกลับ การวิจัยและทดลอง และการจัดเก็บเกี่ยวข้องกับด้านเทคนิค

2.4 การนำความรู้ไปใช้ (Knowledge Implementation) หมายถึง การถ่ายทอดและการใช้ประโยชน์จากความรู้ มีความจำเป็นสำหรับองค์กร เนื่องจากองค์กรที่เรียนรู้ได้ดีขึ้นเมื่อความรู้มีการกระจายและถ่ายทอดไปอย่างรวดเร็วและเหมาะสมทั่วทั้งองค์กร เช่น การฝึกอบรม การประชุมภายใน การสรุปข่าวสารและการสื่อสารภายในองค์กร การศึกษาดูงาน การหมุนเวียนเปลี่ยนงานระบบที่เลียงและเครือข่ายที่ไม่เป็นทางการ

2.5 การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ (Knowledge Sharing and Exchange) หมายถึง กระบวนการให้ความรู้ระหว่างกันของบุคคลหรือกลุ่มบุคคล โดยผ่านกระบวนการสื่อสารแบบสองทางระหว่างบุคคลกับสื่อบันทึกความรู้หรือระหว่างบุคคลกับบุคคล โดยสามารถใช้เทคโนโลยีเป็นเครื่องช่วยในการแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้

2.6 การประเมินผลความรู้ (Knowledge Assessment) หมายถึง การตรวจสอบองค์ความรู้หรือระบบที่เป็นอยู่ ประกอบด้วย นักยุทธศาสตร์ ผู้บริหาร นักจัดการความรู้ เจ้าหน้าที่การเงิน เจ้าหน้าที่บุคลากร นักการตลาด และเจ้าหน้าที่สารสนเทศ เป็นทีมมาติดตามประเมินผลให้เป็นไปตามเกณฑ์มาตรฐานและตัวชี้วัดความสำเร็จรวมถึงการประเมินผลสัมฤทธิ์ วัตถุประสงค์จากการลงทุนและพัฒนากระบวนการจัดการความรู้

3. องค์กรชุมชน (Self-reliant Communities) หมายถึง การรวมตัวของในชุมชนเพื่อเป็นกลไกในการทำงาน เป็นเวทีการเรียนรู้แลกเปลี่ยนและตัดสินใจในระดับรากหญ้า ที่มีระบบโครงสร้างและมีกิจกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่อง เพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาของชุมชน โดยองค์กรชุมชน มี 2 ประเภท คือ 1) องค์กรที่ภาครัฐจัดตั้งและดำเนินกิจกรรมตามการสนับสนุนของรัฐ และ 2) องค์กรที่ภาคประชาชนเป็นผู้จัดตั้งและดำเนินการด้วยตนเอง

4. องค์กรแห่งการเรียนรู้ (Learning Organization) หมายถึง องค์กรที่มีพลังและมีแนวร่วมเพื่อปรับเปลี่ยนตัวเองให้ทันต่อความรู้ใหม่ๆ ทั้งทางมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์และวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี โดยการบริหารจัดการความรู้ให้ดีกว่าเดิม ใช้ความรู้และเทคโนโลยีเสริมสร้างพลังของคนในองค์กรให้เข้มแข็งอย่างต่อเนื่อง รวมพลังความคิดและความรู้ของคนในองค์กรให้เป็นพลังร่วมเพื่อผลักดันองค์กรให้ทัน และตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมภายนอก แล้วนำมาซึ่งความสำเร็จตามปณิธานและความมุ่งหมายขององค์กร (พจน์ สะเพียรชัย. 2548 : 35)

5. องค์ความรู้ หมายถึง ระบบของความรู้ในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ซึ่งสามารถเชื่อมโยงอธิบายภาพรวมของเรื่องนั้น ๆ ได้

6. กระบวนการเรียนรู้ หมายถึง การแสวงหาความรู้อย่างเป็นระบบ ขั้นตอน นับตั้งแต่การมีข้อมูล การสรุปองค์ความรู้ การจัดการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติจริงให้กับผู้อื่น องค์กรอื่น ๆ และการสรุปบทเรียน จนนำไปสู่การจัดระบบเป็นชุดความรู้ในภาพรวม

7. นักจัดการความรู้ (Knowledge Worker) หมายถึง ผู้บริหาร นักวิชาการ อาจารย์ เจ้าหน้าที่ นักพัฒนาและผู้รู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้ซึ่งมีความรู้ความเข้าใจในหลักการจัดการความรู้ และเป็นตัวแทนหรือแนวร่วมที่เต็มใจเพื่อทำหน้าที่ในการดำเนินการประสานกิจกรรมความรู้ในกลุ่มเครือข่ายขององค์กรชุมชน

8. การสื่อสารความรู้ (Knowledge Communication) หมายถึง กระบวนการที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคล ติดต่อไปยังอีกบุคคลหรือกลุ่มบุคคลอื่นโดยตรงและทางอ้อมเพื่อส่งผ่านความรู้ถึงกัน โดยอาศัยเทคโนโลยีการสื่อสารเป็นเครื่องมือช่วย

9. ชุมชนเข้มแข็ง หมายถึง ชุมชนที่สมาชิกในชุมชนมีความสามัคคีมีความซื่อสัตย์ช่วยเหลือกันและกันโดยเฉพาะเด็ก สตรี คนชราและผู้พิการ มีการรวมกลุ่มองค์กรในชุมชน ผู้นำมีคุณธรรม มีวิสัยทัศน์และรับฟังความคิดเห็นของสมาชิกในชุมชนมีโอกาสหาความรู้เพิ่มเติม มีอาชีพเลี้ยงครอบครัวได้ ครอบครัวมีความอบอุ่น รักใคร่ปรองดองกันอยู่พร้อมหน้าและมีสุขภาพที่แข็งแรง นอกจากนี้สมาชิกในชุมชนสามารถร่วมกันแก้ปัญหาภายในชุมชนได้โดยการมีส่วนร่วม

10. ยุทธศาสตร์การจัดการความรู้ หมายถึง แนวทาง กลวิธี และเทคนิคในการดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายการจัดการความรู้ขององค์กรชุมชนในสังคมไทย โดยเน้นด้านการแบ่งปัน แลกเปลี่ยนความรู้และการบริการความรู้ ซึ่งจำแนกออกเป็น 6 ยุทธศาสตร์ คือ ยุทธศาสตร์ผู้บริหาร/ผู้นำ ยุทธศาสตร์นักจัดการความรู้ ยุทธศาสตร์ปฏิสัมพันธ์ความรู้ ยุทธศาสตร์สื่อสารเทคโนโลยี ยุทธศาสตร์การไว้วางใจและยุทธศาสตร์พลังร่วม

11. เครือข่าย หมายถึง บุคคลหรือกลุ่ม องค์กรหลายๆ องค์กรที่มีแนวคิด เป้าหมาย วิธีการทำงานกิจกรรมที่คล้ายคลึงกันหรือสนใจมารวมตัวเพื่อทำกิจกรรมร่วมกัน รวมทั้งแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันและกัน เป็นการพัฒนาความรู้ให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้น หรือร่วมกันให้เกิดพลัง มีอำนาจต่อรองนำไปสู่ความยุติธรรมของสังคม และร่วมกันทำให้บรรลุตามเป้าหมายของเครือข่าย โดยเครือข่ายเกิดขึ้นได้ 2 แบบ คือ 1) เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ มาจากสายสัมพันธ์ทางเครือญาติ หรือมีความเชื่อถือ อย่างเดียวกัน เป็นครูเป็นศิษย์สถาบันเดียวกัน และ 2) เกิดขึ้นโดยการจัดตั้ง เกิดขึ้นจากความพร้อม ความต้องการของผู้นำและกลุ่มต่าง ๆ และการต่อรองกับองค์กรภายนอก

12. ภูมิปัญญา หมายถึง การนำแนวคิด ความรู้ เทคนิค กระบวนการ การสะสม ประสบการณ์มาสร้างให้เกิดการเรียนรู้และสรุปความคิดรวบยอดจนสามารถพัฒนาสร้างสรรค์สิ่งที่ดี และสามารถสืบทอดตัวอย่างที่ดีเป็นรูปธรรมที่เด่นชัดให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของตนเอง ครอบครัว ชุมชนและสังคมให้กับสาธารณะ

13. การพึ่งตนเอง หมายถึง การแก้ไขปัญหาในเบื้องต้นด้วยการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า เพื่อให้มีความแข็งแรงพอที่จะดำรงชีวิตได้ต่อไปและขั้นต่อไปก็คือ พัฒนาให้ประชาชนอยู่ในสังคมได้ตามสภาพแวดล้อม พึ่งตนเองได้ในที่สุด(สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. ม.ป.ป : 24)

